

VYTAUTAS VYŠNIAUSKAS

Vilniaus universitetas, Lietuva
Vilnius University, Lithuania

INTUICIJŲ IR TRANSCENDENCIJOS REIKŠMĖ GRINDŽIANT RACIONALUMĄ

An Account of Intuitions and Transcendence
in Justification of Rationality

SUMMARY

The paper deals with the paradox that rationality demands rational substantiation which can't be given in principle. Thus it is argued that only intuition can prevail against skepticism and subjectivism. But intuition is „transcendent“ to rationality and therefore its acceptance as the substantiation of rationality implies existence of transcendental reality. In itself it has infinite regress qua infinite reiteration of reality levels without any qualitative ontological alteration, therefore only infinite transcendence is able to ground a finite immanence.

SANTRAUKA

Straipsnyje sprendžiamas racionalumo paradoksas, kylantis iš patį racionalumą apibrėžiančio reikalavimo viską aiškinti racionaliai, kuris negali būti patenkintas jį pritaikius pačiam racionalumui. Teigiama, kad skepticizmą proto patikimumo atžvilgiu gali įveikti tik intuicijos, kurios nebūtinai veda į subjektyvizmą, tačiau būtinai užtikrina objektyvaus pažinimo galimybę. Toks racionalumo atžvilgiu „transcendentiškas“ jo pagrindimas legitimuoja intuicijas kaip lygiavertį pažinimo būdą greta racionalumo, bet kartu verčia pripažinti transcendentinį tikrovės pagrindą. Šis pats savyje turi begalinį regresą kaip tikrovės lygmenų begalinį atsikartojimą be jokio kokybinio ontologinio pokyčio, todėl tik begalinė transcendencija gali grįsti baigtinę imanenciją.

RAKTAŽODŽIAI: racionalumas, intuicija, skepticizmas, subjektyvizmas, begalinis regresas, transcendencija.

KEY WORDS: rationality, intuition, skepticism, subjectivism, infinite regress, transcendence.

IVADAS

Šiuolaikiniame analitinės filosofijos peizaže platesnių konceptualinių sistemų esama, tačiau pagrindinės kontroversijos dažniausiai būna nutolusios nuo bendresnių filosofinių sistemų ir sprendžiasi izoliuotų klausimų lauke. Be loginės argumentacijos išsklaidos, verčiančios smulkmeniškai statyti pozicijos kiekvienam klausimui rūmą, bet kokios jos neturinti bendresnė pažiūra ar jų sistema itin silpnai surešta lūšna gali būti lengvai nupūsta racionalumo vėjų. Žmogaus protas nepaliaujamai veliasi į konceptualines painiavas ir loginius paradoksus. Dažnai nesutariama, kas yra geras argumentas, tad net ir pagrįsti dalykai gali būti nelaiškomi pagrįstais, kadangi nesutinkama dėl pagrįstumo kriterijų. Ne rečiau bet kokio argumento kritika atremiama pasiteisinimu, esą argumentas paprasčiausiai nebuvo suprastas. Nebeaišku, ar dar apskritai įmanomas susikalbėjimas.

Diskutuojama dėl diskutavimo sąlygų, tačiau tikrovės supratimą praturtinančių originaliųjų išvalgų ar jų suprasti kitais aspektais leidžiančių filosofinių sistemų nebeįmanoma prasmės kurti. Kadai buvusi išminties meilė, filosofija tapo meile smulkmeniškiesiems argumentams, kuriuos suryjantys debatai vis mažiau pasako apie debatuojamus klausimus. Pagal tokią „diskurso filosofiją“ filosofija tampa akademinė profesija, dažnai neturinčia nieko bendro su žmogaus moraline ir egzistencine laikysena ar jo giliausiais įsitikinimais.

Į šį diskursą kaip legitimų grindimo būdą Saulas Kripke bandė grąžinti intucijas, kurias laikė pačiais įtikinamiausiais įrodymais¹, nors pastarąjį šimtmetį

filosofai kaip tik bandė jų išvengti. Net jei tai galėtų prisidėti prie filosofijos išlaisvinimo iš griežto akademizmo, rémimasis intucijomis kaip argumentais atrodo kontrintuityvus. Bet mažslaus žmogaus negali apleisti abejonė dėl paties racionalumo – kaip visa ko grindimo argumentais – patikimumo, nes argumentai keičia argumentus, o net ir gerai grįsta pozicija neretai pasirodo besanti klaidinga. Galima įtarti, kad net tarp geriausių argumentų ir tiesos nėra būtino ryšio. Prielaidų priėmimas, kaip ir argumentų svarumo įvertinimas, dažnai priklauso nuo intuityvaus pritarimo. Tai argumentai intucijų naudai, bet ir jos neturi būtino ryšio su tiesa.

Šių problemų kontekste siekiame parodyti, kad esama dalykų, kurie gali būti pagrįsti vien tik intucijomis, be kurių neįmanomas pats racionalumas. Pastarąjį suprasdami aukščiau minėta prasme, teigiame, kad racionalumas, negalėdamas pagrįsti pats savęs, neišvengiamai veda į skepticizmą proto patikimumo atžvilgiu, kuris gali būti įveiktas vien tik intucijų dėka, kurios dėl to nebūtinai veda į subjektyvizmą, tačiau būtinai užtikrina objektyvaus pažinimo galimybę, bet kartu verčia pripažinti transcendentinį tokio pažinimo – o per jį ir visos tikrovės – pagrindą.

Tai bandysime parodyti racionalumo nepagrindžiamumo paradokso sprendimui pasitelkę Richardo Swinburne'o suformuluotą patiklumo principą bei parodydami, kad jų implikacijos negali būti atremtos Davido Chalmerso braižo ar kitokiais argumentais už imanencijos autonomiją.

INTUICIJOMIS GRĮSTAS RACIONALUMAS

Dar XVIII a. Thomas Reidas suformulavo racionalaus mąstymo neįgalumo mąstant apie racionalų mąstymą paradoksą. Jo teigimu: „Jei žmogaus sąžiningumas būtų užklaustas, būtų kvaila remtis jo paties žodžiais dėl to, ar jis yra sąžiningas. Tokia pat kvailystė bet kokiui – tikėtinu ar įrodomuoju – samprotavimu mėginti įrodinėti, kad mūsų protas nėra klaidinantis, kadangi svarstymo esmė yra tai, ar samprotavimu galima pasitikėti.“² Filosofas suprato, kad šiuo pagrindu sukurtas skepticizmas yra niekaip neįveikiamas. Tačiau paralelė tarp sąžiningumo ir racionalumo ne visai korektiška, nes teiginiui apie sąžiningumą suformuluoti sąžiningumas nereikalingas, o teiginiui apie negalėjimą remtis samprotavimu įrodinėjant samprotavimo patikimumą jau reikia samprotavimo. Akivaizdu, kad pats šis skepticizmas paneigia pats save, nes vien jo formulavimas jau implikuoja pasitikėjimą samprotavimu. Jeigu samprotavimas patikimas, tai suformuluotas teiginys yra klaidingas, nors akivaizdu, kad protu negali grįsti proto patikimumo, tačiau šis akivaizdumas teiginį, kad taip daryti negali, padaro teisingą, o tai reiškia, kad samprotavimas nepatikimas.

Šis skepticizmo paradoksas leidžia geriau suprasti, kad pasitikėjimo racionalumu klausimas negali būti sprendžiamas racionaliai, nes jis transcenduoja patį racionalumą. Tuo tarpu mes, mąstantieji racionaliai, išeiti anapus šio racionalumo ir įvertinti jo patikimumą *išoriškai* tiesiog negalime. Jau vien keldami

racionalumo patikimumo klausimą, viena vertus, numanome galimybę racionaliai įvertinti, kiek patikimas racionalumas, o kita vertus, pats klausimas, kadangi transcenduoja racionalumą, yra iš esmės neracionalus. Šia prasme ir skepticizmas dėl racionalumo patikimumo nėra racionalus, tačiau prie jo atvedė ne kas kita, o racionalus mąstymas. Kaip tik todėl tokį skepticizmą dera vadinti intuityviu, nes akivaizdu, kad negalime pasitenkinti tuo, jog esame įkalinti racionalume ir nebekelti šio klausimo, nors kartu suvokiame, kad pats negalėjimo išeiti anapus racionalumo faktas klausimą padaro absoliučiai neišsprendžiamą.

Panašią problemą užčiuopęs Karlas Raimundas Popperis skyrė dvi racionalizmo formas, iš kurių pirmoji yra nekritinė, arba pragmatinė, ir reikalauja viską grįsti loginiais įrodymais arba patyrimu (bet toks racionalizmas pats negali būti įrodytas nei logika, nei patyrimu, kadangi tokie įrodymai galioja tik priėmus racionalistinę poziciją, bet to daryti negalima pirmiau jos pačios neįrodžius, todėl racionalizmas yra nepagrįstas), o antroji, kurią jis ir priima, – kritinė, tokio reikalavimo nekelianti, bet kaip tik todėl atsiradusi iš iracionalaus tikėjimo protu³. Atrodo, kad tik tokios alternatyvos ir tėra įmanomos: arba jokio pagrįstumo neturintis tikėjimas racionalumu, arba jo nepatikimumo pripažinimas. Esame uždaryti savo patyrimu ir savo racionalume, o bet kokios pastangos eiti toliau susiduria su paradoksais, kaip ir bandymas mąstyti apie tai, kas – jei apskritai

kas nors – buvo prieš laiko pradžią, kas yra už visatos erdvinės ribos, ką galima pasakyti apie tai, kas yra už kalbos ribų, į kurias atsimušame mąstydami apie fundamentaliausius dalykus.

Vienintelis būdas maksimaliai pažaboti iracionalumo dėmenį tikint racionalumu yra praktinis. Visų pirma, pats Popperis manė, kad pasirinkimas tarp racionalizmo ir iracionalizmo bei jų formų yra moralinis sprendimas, nuo kurio priklauso kitos gyvenimo problemos – mat pasirinkę iracionalizmą, rizikuojame nuklysti į įvairiausias jokie nuoseklumo neribojamas pažiūras⁴. Galima apeliuoti į tikrovės duoties būdą, kuris pasireiškia tuo, kad negalime išeiti anapus racionalumo. Šia prasme tikėjimas racionalumu yra neišvengiamas, nes tai neatsiejama mūsų visuminės patirties dalis, o pasitikėjimas patyrimu yra lygiai taip pat neišvengiamas, nes klasikinio patirties nepatikimumo pavyzdžio atveju, kai vandenyje matome „lūžusį“ irklą, galime patikrinti tik tolimesniu patyrimu (mat išprotavimas, kad irklas nėra lūžęs, gali nepasitvirtinti, kadangi irklas tikrai gali būti lūžęs – tai įmanoma sužinoti tik patikrinus).

Tai suprasdamas, Richardas Swinburne'as suformulavo patiklumo principą (*the Principle of Credulity*), kuriuo remiasi bet kokie su patyrimu susiję įsitikinimai (pavyzdžiui, stalo buvimas kambaryje nustatomas empiriniu patikrinimu). Be jo nebūtų galimi ir empiriniai mokslai, kurie neapima patirties patikimumo klausimo, nes jau pati tokio mokslo specifika reikalauja tikėti patyrimu apskritai. Patiklumo principas teigia, jog patir-

tis patvirtina pati save, todėl įprastai ja neabejojame: taip, kaip mums kas nors atrodo esant, ir yra taip, kaip mes tai suvokiame, patiriame ar atsimeiname esant – tai pakankamas pagrindas tikėti dalykų buvimu tokioje padėtyje, kokioje jie pasirodo⁵. Patiklumo principas, kuris daugeliu įprastų atvejų atrodo tiesiog intuityviai teisingas, neabejotinai taikytinas ir pačiam racionalumui. Kadangi principas yra intuityvus, tai juo paremto tikėjimo racionalumu alternatyva yra intuityvus skepticizmas to racionalumo patikimumo atžvilgiu. Kadangi pats racionalumas yra bejėgis sprendžiant jo patikimumo klausimą, tai ir lieka tik šios dvi intucijos, kurios savaime negali būti vertinamos racionalumo požiūriu. Kitaip tariant, pats racionalumas gali būti pagrįstas tik intuityviai. Be intuityvaus jo pagrindimo negali būti jokio racionalaus svarstymo, kuris patvirtina pats save tik savo paties ribose ir todėl lieka nepatikimas.

Tokiam intuityviam patiklumo principui galima suformuluoti ne mažiau intuityvų nepatiklumo principą. Jį galima formuluoti tuo pagrindu, kuriuo Paulas Churchlandas abejoja introspekcija grįstų argumentų patikimumu. Anot jo, kaip kad kitos mūsų gebos – rega, klausa ar lytėjimas – neturi tokios galios atskleisti giliausios tyrinėjamų dalykų struktūros, taip ir protas nieko neatskleidžia pats apie save: raudonas obuolio paviršius neatrodo (*does not look*) kaip molekulių matrica, tą lemiančiu bangų ilgiu atspindinti fotonus, fleitos garsas neatrodo (*does not sound*) kaip sinusoidiškai suspaustų bangų vilkstinė atmos-

feroje, o vasaros oro šiluma neatrodo (*does not feel*) kaip milijonų mažyčių molekulių kinetinė energija⁶. Aišku, Churchlandas visų pirma turi omenyje sąmonės ir smegenų tapatumą, kuri išvelgti introspekcija ir trukdanti, kadangi ji nieko nesako apie smegenų struktūrą. Nors jis pats daro conceptualinę klaidą jau vien suponuodamas, esą introspekcija apskritai bandoma į tą struktūrą įsikverbti, pats pastebėjimas teisingas tuo požiūriu, kad nei patirtis, nei mąstymas neleidžia nieko pasakyti apie tai, ką jie patys atskleidžia. Churchlandas veikiausiai nesutiktų, kad ši jo pastaba implikuoja nepatiklumą racionalumo, suprantamo kaip visa ko grindimas loginiais arba empiriniais argumentais, atžvilgiu, tačiau akivaizdu, jog introspekcijos ir intuicijos atsisakymas tokią išvadą padaro neišvengiamą.

Kad Swinburne'o patiklumo principas yra priimtinesnis už štai tokį nepatiklumą, galima argumentuoti taip, jog intuicijų atsisakymą implikuojantis nepatiklumas, būdamas intuityviai teisingas, neigia pats save. Tačiau tai gali būti suprasta tik racionaliai lyginant šias dvi intuicijas tarpusavyje ir jas vertinant, vadinasi, jau *de facto* priėmus patiklumo principą. Problemos esmė ta, kad patiklumo ir nepatiklumo principai, būdami *intuityvūs* ir lemdami racionalumo likimą, negali būti pasirinkti *racionaliai*, o tai reiškia, kad racionalumas negali lemti intuicijų likimo, nes šios, būdamos paties racionalumo sąlygos, yra aukščiau ir pirmiau racionalumo. Šia prasme kliovimasis intuicijomis, jeigu racionalumą laikome objektyvumo sergėtoju, nepaisant

intuicijų subjektyvumo, yra tiesioginis ir vienintelis kelias į tą objektyvumą. Tai nereiškia, kad konkrečiu atveju intuicijos yra pranašesnės už racionalumą. Priešingai, intuityviai pagrindus racionalumą, jau to racionalumo solipsistinėje terpėje bet kurios intuicijos gali būti racionaliai grindžiamos ar neigiamos, tačiau jų atsisakymas bent jau fundamentaliu lygmeniu yra neįmanomas, jei tik norime išsaugoti patį racionalumą, kuris tik ir pajėgus apskritai tas intuicijas parodyti kaip klaidingas. Intuicijomis negalime remtis, tik jei negalime remtis racionalumu, ir, priešingai, racionalumu galime remtis tik tuo atveju, jei galime remtis intuicijomis.

Intuityvus sprendimas nesiremti intuicijomis, panaikindamas racionalumą, neišvengiamai veda į subjektyvizmą. Intuityvus sprendimas remtis intuicijomis įgalina racionalumą ir tokiu būdu atveria kelią objektyviam pažinimui, nors ir neužkerta kelio subjektyvizmui. Vis dėlto toks sprendimas daug kam gali atrodyti nepriimtinas dėl to, kad racionalumui pritaikytas patiklumo principas įgalina ne tik objektyvų pažinimą, bet ir suteikia pagrindą religinių patirčių tikrumo pripažinimui. Kaip tik tokią išvadą, plaukiančią iš patiklumo principo, ir daro Swinburne'as: nesant ypatingų aplinkybių, visos religinės patirtys jas patiriančiųjų turėtų būti priimamos kaip autentiškos ir todėl kaip tvirti pagrindai tikėjimui pasirodančių objektų egzistavimu⁷. Kitaip tariant, intuicijomis grįstas racionalumas, būdamas grįstas transcendentistiškai ta prasme, kad jį grindžiančios intuicijos egzistuoja anapus racionalu-

mo, savo dvilypiu pagrindu, jį dalijančiu į racionalią „imanenciją“ ir iracionalią „transcendenciją“, įkandin savęs išveda

į tokį patį dalijimą, taikytiną ir pačiai tikrovei, į kurios pažinimą tasai racionalumas nukreiptas.

RACIONALUMAS KAIP TIKROVĖS IŠSKYROS INSTANCIACIJA

Didžiai nepageidautinos išvados, prileidžiančios tikrovės suskaldymą į imanenciją ir transcendenciją, galima bandyti atsikratyti parodant išvados turinio beprasmiškumą. Jeigu transcendencijos „priedas“ prie imanencijos nieko naujo neduoda, tuomet pažintiniu požiūriu transcendencija yra beprasmiškas, tikrovę be reikalo dubliuojanti ir, vadinasi, šalintina kategorija.

Pagrindą tokiam žingsniui galima atrasti Davido Chalmerso darbuose. Kalbėdamas apie skepticizmą išorinio pasaulio atžvilgiu, jis pateikė argumentus prieš simuliuojamos tikrovės hipotezes. Filosofo pastebėjimu, vienaip ar kitaip konstituojamoje virtualioje tikrovėje visi objektai tos tikrovės viduje yra tiek pat tikri ir apčiuopiami, nes joje virtualybė yra vienintelė *reali* tikrovė, o kas yra anapus jos ją generuojantis „kompiuteris“, yra visiškai nesvarbu: stalas tebėra stalas, net jei jis sudarytas iš bitų, kurie mums kaip fundamentali tikrovės struktūra yra nepasiekiami tos virtualybės viduje, o virtualių objektų išraiška nevirtualia kalba atspindi tik siaurą kalbos vartoseną, bet ne reikšmingą faktą apie patį pasaulį⁸. Kitaip tariant, atsakymas į klausimą, ar esame tokioje simuliuotoje matricoje, mažai ką keičia. Visi fizinio pasaulio procesai to pasaulio viduje nesiskiria priklausomai nuo to,

ar esame matricoje – buvimas joje keičia tik patį giluminį tikrovės lygmenį, kuris mums bet kuriuo atveju empiriškai nepasiekiamas.

Analogišku keliu transcendencija gali būti likviduota pasitenkinant tuo, kad imanencija gali būti pilnai paaiškinta savo pačios viduje. Jeigu fizinės tikrovės atžvilgiu „išoriška“ tikrovė nieko nekeičia, nes šios tikrovės viduje visi procesai yra tiek pat tikri, paaiškinami ir suprantami, kaip ir tuo atveju, jeigu jokios šiai tikrovei „išorinės“ tikrovės, t. y. transcendencijos, nėra, tai tokia transcendencija yra tuščia kategorija.

Kaip tik šiuo pagrindu ima formuotis priešastinio uždaro tezę, pagal kurią visi reiškiniai yra pilnai paaiškunami fizinėmis priešastimis. Dar konkrečiau tai veda į tai, ką Davidas Papineau vadina fizikos pilnumu ar užbaigtumu (*completeness of physics*), pagal kurią visi fiziniai įvykiai yra nulemti ankstesnių fizinių įvykių, todėl niekada nereikia ieškoti bet kokių fizinių reiškinų antecedentų už fizinės srities ribų – ankstesni fiziniai faktoriai visada bus pakankami bet kokiems fiziniams padariniams paaiškinti⁹. Tačiau toks fizinis pasaulio uždarumas susiduria su ta pačia problema, kaip ir mūsų aptartasis racionalumas, t. y. jis negali pats savęs grįsti. Racionalumas nekelia įtarimų tol,

kol racionaliai neprieinamas jo paties pagrindo klausimas, į kurį jis iš principo negali nieko atsakyti.

Fizinis pasaulio užbaigtumas tampa abejotinas dėl to, kad numano begalinį priežastingumo tęstinumą atgal į praeitį laike, tačiau ne tik niekaip negali to pagrįsti, bet ir prasilenkia su moksliskai pagrįstu fizikiniu pasaulėvaizdžiu, prie kurio ir norima prikergti fizikos užbaigtumą, kuris iš tiesų yra veikiau natūralistinio filosofavimo prielaida, o ne empiriskai pagrindžiama mokslinė teorija. Hawkingo-Penrose'o singularumo teoremos įrodo, jog fizinė visata nėra amžina, nes singularumas numatomas tiek ateityje vykstant žvaigždžių ir kitų masyvių kūnų gravitaciniam kolapsui – tai reiškia laiko pabaigą, – tiek ir praeityje prasidedant dabartiniam visatos plėtimuisi – anot Steveno Hawkingo, kaip tik dėl to liautasi ginčytis, esą praeityje būta susitraukimo fazės ir nesusingularaus šuolio į visatos plėtimąsi, todėl dabar bemaž visų sutariama, kad visata kartu su laiku prasidėjo Didžiuoju sproginu¹⁰. Tai mažų mažiausiai reiškia, jog visa ko grindimas fizinėmis priežastimis, kaip ir racionalumo atveju, prieina tašką, už kurio nebegali žengti, tačiau už kurio žengti privalo, nes kitaip nepaaiškintas lieka pats visatos egzistavimo faktas. Visa ko grindimas fizinėmis priežastimis, kaip ir pati tokių priežasčių grandinė, negali būti grįstas fizine priežastimi.

Tai ne tik priežastinio uždaruomo ar fizikos užbaigtumo paradoksas, atitinkantis racionalumo paradoksą, bet ir gamtos mokslų aklavietė, nes esama tik

dviejų išeičių: arba pripažinti visatos savaiminį, priežasties neturintį atsiradimą iš nieko, arba pripažinti nefizinės priežasties egzistavimą. Pastarasis sprendimas nepriklauso fizinių mokslų kompetencijai, tuo tarpu pirmasis atrodo mažiau pagrįstas už būrimą iš kavos tirščių. Nėra priežasties manyti, kad priežastiniuose ryšiuose paskandinta visata neturi savo egzistavimo priežasties. Nėgana to: kadangi priežasties gali neturėti tik tai, kas neturi pradžios ir nėra *atsira-dęs* dalykas, tai visata neišvengiamai turi ją pačią, taigi ir erdvėlaikį, transcendentuojančią priežastį.

Galima klausti: kokia yra transcendencijos priežastis? Toks klausimas numano ėjimą į begalybę ir kalbėjimą apie transcendencijos transcendenciją ir tolesnį transcendencijos sąvokos dauginimą. Negalime kalbėti apie tai, kas būtų anapus tikrovės, kuri yra anapus mūsų patiriamos tikrovės, nes bet koks kalbėjimas į begalybę tik replikuos tą pačią kalbinę struktūrą, kuri nieko naujo nepasakys. Jau vien teoriškai transcendenciją kaip kažką, kas peržengia mums duotą fizinę tikrovę, suvokti galėtume net ir tuo atveju, jei tokios transcendencijos iš tiesų nebūtų, tačiau antro lygmens transcendencijos kaip kažko, kas transcendentuoja pačią transcendenciją, suvokti nebegalime, nes kad ir kiek tokių lygmenų įsivestume, jie visi bus tik sąvokų dauginimas be jokio semantinio turinio, nes pati *transcendencijos* sąvoka prasminga tik tuo atveju, jei suvokiame, kas yra transcendentuota, t. y. *kieno* transcendenciją ji nužymi.

Transcendencijos pripažinimas yra būtinas baigtinės tikrovės pagrindimui. Tačiau pati transcendencija reikalinga kaip tik dėl to, kad ji nėra baigtinė, ir šia prasme begalinis ėjimas į transcendencijų regresiją iš esmės tik patvirtina pačios transcendencijos begalinumą. Kalbinis tikrovės lygmenų struktūrinimas, perėjęs į transcendencijos dauginimą ir skaidymą, transcendencijos atžvilgiu nieko naujo nepasako, o imanencijos atžvilgiu pasako labai daug. Transcendenciją grindžianti transcendencija reiškia ne ką kita, kaip kad transcendencija pagrindžia pati save. Ta pati argumentavimo strategija, kuri imanenciją parodo reikalingą transcendencijos, pritaikyta transcendencijai, parodo, kad transcendencija yra nereikalinga nieko daugiau už pačios savęs, nes imanencijos atžvilgiu įvyksta kokybinis lūžis, kadangi transcendencija ir imanencija fundamentaliai skiriasi, o transcendencijos atveju tokio lūžio nėra, nes nebeįmanomas – bent jau žmogaus protu užčiuopiamas – kokybinis pokytis. Transcendencija tą numanomą begalinį regresą turi pati savyje, todėl ji ir begalinė, tik todėl ji ir gali grįsti baigtinę imanenciją.

Tai rodo, kad atmesti transcendencijos tuo pagrindu, kad imanencija paaiškinama jos pačios ribose, negalima. Kaip tikėti racionalumu savaime yra iracionalu, nes joks racionalumas negali turėti racionalaus pagrindo ir todėl yra reikalingas intuityvaus patikėjimo, taip ir tikėjimas fizinės visatos, arba imanencijos, savaiminiu, jokios anapus jos esančios priežasties neturinčiu bei save at-

baigiančiu egzistavimu neturi jokio fizinio pagrindo ir todėl yra visiškai iracionalus. Negana to, net ir intuityviai tai atrodo visiškai neįmanoma. Kaip racionalumo patikimumo klausimas neišsprendžiamas iš racionalumo „vidaus“ ir šaukiasi jo atžvilgiu „išorinio“, t. y. transcendentinio paaiškinimo, taip ir fizinio pasaulio, t. y. imanencijos, vidinis nepagrindžiamumas prašosi jos atžvilgiu transcendentiško ir, vadinasi, nefizinės prigimties paaiškinimo.

Būtent šioje šviesoje lengviau suprasti Alvino Plantingos evoliucinį argumentą prieš natūralizmą, pagal kurį, jeigu egzistuoja tik gamta ir nėra nieko antgamtiško, tai tarp mūsų pažintinių gebų ir tiesos yra tik atsitiktinis ryšys, kadangi pažintinės gebos evoliuciniu požiūriu skirtos tik išgyvenimo instinktui realizuoti, vadinasi, jos yra epistemiškai nepatikimos ir, vadinasi, mes negalime pasitikėti jomis net argumentuodami už natūralizmą ar evoliuciją, nors, atmetus natūralizmą ir užsitikrinus pažintinių gebų patikimumą antgamtiškai, t. y. per pasaulio Kūrėjo nustatytą tvarką, argumentai už evoliuciją ir net natūralizmą būtų validūs¹¹. Kitaip tariant, ontologinis natūralizmas yra iracionali pozicija.

Taigi intuicijomis grįstas racionalumas, suskilęs į „imanentinių“ racionalumą ir „transcendentinių“ intuityvumą, atspindi ar veikiau instancijuoja tokią pačią struktūrą turinčią tikrovę, pasidalijusią į fizinę-imanentinę ir metafizinę-transcendentinę. Kadangi intuicijos, pagrindusios patį racionalumą, šalia jo įgauna tikrumą ir gali būti pagrįstai

naudojamos filosofijoje ir apskritai pažinime, tai ir transcendentinė priešastis, kuri viena tegali paaiškinti imanentinę tikrovę, vien tokiu tikrovės skirstymu,

kylančiu iš negalėjimo pagrįsti save, verčia manyti, jog transcendentinės priešastys pačioje imanencijoje veikia pagret imanentinių priešasčių.

IŠVADOS

1. Racionalumas, suprantamas kaip visko grindimas loginiais arba empiriniais argumentais, yra bejėgis sprendžiant jo paties patikimumo klausimą ir gali būti grindžiamas tik intuityviai, bet grindžiančiosios intuicijos negali būti vertinamos racionalumo požiūriu.
2. Introspekcijos ir intuicijos atsisakymas neišvengiamai implikuoja nepatiklumą racionalumo atžvilgiu.
3. Racionalumu galime remtis, tik jei galime remtis intuicijomis, kuriomis negalime remtis tik tuo atveju, jei negalime remtis racionalumu.
4. Intuityvus sprendimas nesiremti intuicijomis panaikina racionalumą ir neišvengiamai veda į subjektyvizmą, tačiau intuityvus sprendimas remtis intuicijomis įgalina racionalumą ir tokiu būdu atveria kelią objektyviam pažinimui, nors ir neužkerta kelio subjektyvizmui.
5. Imanencijos savigrinda yra iracionali ir kontrintuityvi, todėl ji yra vargiai įmanoma.
6. Imanencijos savigrindai reikalinga,

- tačiau nepagrindžiamą ir šiuolaikinei fizikinei kosmologijai prieštaraujantį begalinį regresą, kuris ištęstų erdvę ir laiką be jų pradžios ir užbaigos, kaip tikrovės lygmenų begalinį atsikartojimą be jokio kokybinio ontologinio pokyčio, pati savyje turi transcendencija, todėl, būdama begalinė, tik ji ir gali grįsti baigtinę imanenciją.
7. Intuicijomis „transcendentiškai“ (jį grindžiančios intuicijos egzistuoja anapus racionalumo) grįstas racionalumas instancijuoja tokią pačią struktūrą turinčią tikrovę, pasidalijusią į fizinę-imanentinę ir metafizinę-transcendentinę.
 8. Racionalumą pagrindusios intuicijos sukuria intuicijų pagrįsto naudojimo precedentą, todėl gali būti naudojamos filosofijoje ir apskritai pažinime, o transcendentinė priešastis, vienintelė galinti paaiškinti imanentinę tikrovę, kuria tokį pat precedentą, verčiantį pripažinti transcendentinių priešasčių veikimą tarp kitų priešasčių pačioje imanencijoje.

Literatūra ir nuorodos

¹ Saul A. Kripke, *Naming and Necessity*. 2 leid. Cambridge, Ma.: Harvard University Press, 2001, p. 42.

² „If a man’s honesty were called into question, it would be ridiculous to refer to the man’s own word, whether he be honest or not. The same

- absurdity there is in attempting to prove, by any kind of reasoning, probable or demonstrative, that our reason is not fallacious, since the very point in question is, whether reasoning may be trusted.” Thomas Reid, *Essays on the Intellectual Powers of Man, Thomas Reid's Inquiry and Essays*. Indianapolis: Hackett Publishing Co, 1983, p. 276.
- ³ Karl Raimund Popper, *Atviroji visuomenė ir jos priešai*. Iš anglų k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: pradai, 1998, p. 441–442.
- ⁴ Ten pat, p. 443.
- ⁵ Richard Swinburne, *The Existence of God*. 2 leid. New York: Oxford University Press, 2004, p. 303.
- ⁶ Paul M. Churchland, *Matter and Consciousness*. Cambridge, Ma.: The Massachusetts Institute of Technology Press, 1988, p. 15.
- ⁷ Swinburne, p. 304.
- ⁸ David J. Chalmers, *The Matrix as Metaphysics, The Character of Consciousness*. New York: Oxford University Press, 2010, p. 455–494; cit. p. 488.
- ⁹ David Papineau, *Philosophical Naturalism*. Oxford, Cambridge, Ma.: Blackwell Publishers, 1993, p. 16.
- ¹⁰ Stephen Hawking ir Roger Penrose, *The Nature of Space and Time*. 13 leid. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2010, p. 19–20.
- ¹¹ Plačiau žr. Alvin Plantinga, *Warrant and Proper Function*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1993, p. 216–237.